

АБРАД КУПЛІ-ПРОДАЖУ СВОЙСКАЙ ЖЫВЁЛЫ: ЗМЕСТ І СТРУКТУРА

Беларусы займаліся развядзеннем кароў, коней, авечак, свіней, коз, утрыманне якіх задавальняла разнастайныя патрэбы сялянскай сям'і. У жывёлагадоўчай дзейнасці беларусаў сфарміраваўся разгалінаваны комплекс духоўнай культуры. У звычаях, абрадах, рытуалах, розных формах народнай вуснапаэтычнай творчасці выявіліся адметныя якасці звязанага з жывёлагадоўчай традыцыйнага светапогляду. Спецыфічныя ўласцівасці традыцыйнага светапогляду беларусаў можна прасачыць у абрадзе куплі-продажу свойскай жывёлы.

Гэты абрад быў адказным і вырашальным дзеяннем, якое магло пэўным чынам паўплываць на вядзенне гаспадаркі і мець станоўчыя альбо адмоўныя наступствы як для прадаўца, так і для пакупніка. Прадавец ажыццяўляў шэраг акцый, трымаўся перасцярог і жадаў забяспечыць поспех здзелкі, засцерагчыся ад няўдачы. Метэаралагічным кодам абраду куплі-продажу з'яўлялася адпаведная фаза месяца, якая трывала гарантвала ўдачу: *«Найлепш жывёлу набываць пад час поўні, бо куплёная тады скаціна заўсёды поўная, пражэрлівая і да атлусцення схільная»* [8, с. 343; 3, с. 374].

Здзелка магла адбыцца ў выпадку, калі складаліся спрыяльныя прыкметы. Прыкметай поспеху абраду куплі-продажу было палажэнне прызначанай да продажу жывёлы ў хляве. Калі яна знаходзілася галавой да дзвярэй, то гэта азначала, што продаж адбудзецца паспяхова. Удачы продаж прагназаваўся, *«калі карова ці вол, якіх вядуць на продаж, зараўлі на дварэ»* [4, с. 154; 3, с. 372]. Пры наяўнасці спрыяльных назіранняў ажыццяўлялася падрыхтоўка да продажу. Каб пазбегнуць страт у гаспадарцы, не раілася карову даць перад здзелкай, *«каб яна не пацягнула за сабою другога говядо, сваю радню»* [5, с. 80].

Дзейнасны этап абраду куплі-продажу пачынаўся з вываду жывёлы з хлява. Перад тым, як вывесці жывёлу з хлява на агляд пакупнікоў, прадаўцу належыла засцерагчы яе ад суроку (апатрапейная магія): *«Гападыня плюе на яго і апцірае падолом сарочки і кідае пад ногі жменю смецяя, каб говядо не перавялося»* [5, с. 80]. *«Каб ат прадажы не было гаспадару ўбытку і змянізнення худобы, за прададзенай жывёлай з хлява выкідаюць жмак падсцёлу»* [5, с. 80]. *«Прадаючы жывёлу, трэба выводзіць яе з хлява ці выносіць, па магчымасці, хвастом наперад»* [4, с. 176; 3, с. 375].

Перадача жывёлы ад прадаўца пакупніку была таксама рытуалізавана. Неабходнай умовай паспяховага здзелкі была перадача жывёлы пакупніку разам з повадам (каня і з аброццо), *«бо без повада яно не пойдзе рукою»*, г. зн. не прынясе належнага прыбытку. *«На вяроўцы не павінна быць ніводнага вузла, бо гэтая можа пашкодзіць данай скаціне»* [3, с. 373]. З гэтай жа мэтай нельга было моцна шкадаваць аб прададзенай жывёле. Повад належала перадаваць пакупніку «касматай рукою», палажыўшы яго на палу світы ці на левы бок палы кажуха альбо крысой іншай адзежыны [5, с. 80]. Касматасць лічылася сімвалам багацця. Правільна выкананы акт перадачы мусіў прынесці прыбытак ад здзелкі. Прыбытак ад продажу для абодвух удзельнікаў здзелкі гарантаваўся ў выпадку, калі пакупнік плаціў звыш дамоўленай цаны [3, с. 372; 4, с. 154].

Вялікая ўвага надавалася таму, з якой мэтай набываюць жывёлу. Продаж «на племя» меў небяспеку для прадаўца страціць разам з жывёлай, здольнай да размнажэння, «спор» і поспех і ўдачу ў гаспадарцы. Калі набывалі «на племя», то кошт быў вышэйшы. Каб захаваць «спор», належала здзейсніць наступныя падрыхтоўчыя дзеянні: *«Прадаўшы карову, трэз ў яе паміж рог выстрыгці шэрсці да і заткнуць яе ў сцяну хлява, то говядо ў хляве ніколі не перавядзецца»* [5, с. 80]. *«Каб род скаціны не перавёўся, у прададзеных жывёлін выразаюць патроху поўсці з хваста і затыкаюць яе ў аборы»* [3, с. 371]. Кавалак поўсці, які назаўжды заставаўся на старым месцы – у будынку хлява, служыў імітацыяй прададзенай жывёлы, яе магільным замяшчальнікам і спрыяў поспеху ў далейшым вядзенні жывёлагадоўчай гаспадаркі.

«Отдавая кому-либо скотину: корову, теленка, козу, овцу или прочее животное покупщику или в подарок, крестьяне неприметно вырывают у скотины несколько шерсти, у птиц – перышко, бросают тут же под ноги и шепчут или думают про себя: «Маё при мне асталась». Это делают для того, чтобы скот и домашняя птица лучше велись, и, если этого не сделать, скот не будет хорошо вестись, но может даже случиться в них значительная убыль» [1, с. 131].

Набыццё жывёлы «на завод», г.зн. з мэтай памнажэння практыкавалася шляхам абмену. «Между поселянами одной деревушки соседу у соседа нередко случается брать для завода скотину и птицу: теленка, овцу, свинью и пр. Приобретение делается обменом на какую-нибудь вещь, преимущественно на какую-нибудь другую скотину: выменивают овцу на теленка, поросенка или ягненка, гуся на поросенка или наоборот. Покупкою для завода не приобретают, утверждая, что купленные за деньги скот и птица не ведутся» [1, с. 131].

Нельга аддаваць жывёлу на расплод, а таксама дарыць, *«апрача толькі ў якасці вясельнага падарунка за каравем»*, каб не страціць удачу ў вядзенні жывёлагадоўчай гаспадаркі. За лепшае лічылася імітаваць акт продажы, «узяць плату хоць грош» [3, с. 371; 5, с. 52]. *«Лічаць, што нядобра даваць што-небудзь задарма на расплод: праз гэта губляе той, хто дае; таму хоць капейку, але бяруць за падараваную на расплод жывёлу»* [7, с. 65].

«Дзеля ўзаемнай карысці ўзятую на племя жывёлу гаспадары перадаюць з рук у рукі. Калі ж такую жывёліну ўзялі непасрэдна з зямлі, новы ўладальнік павінен паскакаць на месцы, дзе тая стаяла» [3, с. 371].

Існавала ўяўленне, што прадаўцу гарантаваўся прырост жывёльнага статка, калі сяліба пакупніка была размешчана на больш высокім месцы. «При покупке и продаже скота соблюдается целый ряд традиционных правил и обрядов. При этом принимается во внимание, для чего покупают животное и на убой или на племя. В последнем случае цена выше, так как опасаются, что вместе с проданным животным к покупателю перейдет удача. Белорусы предпочитают не покупать скот для приплода, а выменивают его на другое животное или на какую-либо вещь. Если же человек, меняющий или покупающий скот, *подгорный*, т.е. живет ниже продавца, ему не отдадут животное ни за какую цену из опасения, что «счастье с горы под гору скатится»; напротив, тому, кто живет выше, в гору, скот продают охотно» [2, с. 94–95]. «При отдаче скота на завод, соблюдают следующее правило: соседу, у которого селиба или строение находится ниже «под горой», ни за что не дадут скотины для завода. Утверждают «подгорный возмездь у горнява, то тады з гары пад гору усё пакоціцца», т.е. у давшего и заводу не останется «і заводу корінь вон», для взявшего же это очень выгодно. Напротив, хозяева, живущие ниже, охотно ссужают своих соседей, живущих выше. Вследствие этого, живущие ниже достают иногда скотину из отдаленных деревень» [1, с. 131].

Каб замацаваць здзелку, паўплываць на яе поспех, ажыццяўляўся наступны этап абраду куплі-продажу. Завяршэннем здзелкі з'яўляліся акцыянальныя і вярбальныя коды: крыж, пастаўлены на зямлі; магарыч і падзяка купца прадаўцу, засцеражэнне набытай жывёлы ад магчымых негатыўных уплываў. «*Закончышы гандаль, купец дастае крыху зямлі з-пад капыта ў жывёлы і насыпае яе накрыж, а калі вып'юць магарыч, ён злівае крыху гарэлкі на дол альбо некалькі кропель крапае на руку, прамывае ёю вочы і гучна жадае, што як гарэлка не шкодзіць вачам яго, так усялякае зло няхай не шкодзіць жывёле*» [3, с. 374].

З мэтай прывучэння жывёлы да новага месца здзяйснялі магічныя дзеянні: «*Каб жывёла хутка прывыкла да новага месца, купец павінен, выводзячы яе з хлява, хаця б са жменю ўхапіць гною і схваць у кішэню, а завёўшы худобу ў свой хлеў, павінен кінуць той гной ёй пад ногі*» [8, с. 344; 3, с. 373]. Аднак існавала небяспека разам з купленай жывёлай нанесці шкоду прадаўцу і «*збраць з сабою плод*» і ў яго «*жывіна не ручылася б*», г.зн. дрэнна вялася.

У сваёй гаспадарцы пакупнік ажыццяўляў магічныя дзеянні, каб забяспечыць у набытай жывёлы патрэбныя якасці і прывучыць яе да новых умоў утрымання. Дасягнуць жаданай мэты імкнуліся з дапамогай магічных дзеянняў. Так, купленага каня пераводзілі ў хлеў праз убітую ў парог сякеру [6, с. 11].

Каб купленая жывёла трымалася ў цэле, была здаровая, пладавітая, не баялася сурокаў як шматфункцыянальны ачышчальны і прадуцыравальны сродак выкарыстоўвалася вада. «*Прывёўшы дамоў купленае говадо, яго абліваюць вадою й кормяць, каб яго добра вялося й не было лютаежлівае*» [5, с. 80]. Больш разгорнута гэты абрад занатаваў Федароўскі: «*Купішы нейкую жывёліну, гаспадар, перад тым як завесці яе ў свой хлеў, павінен узяць вядро вады, тройчы абысці вакол худобы і за трэцім разам, зайшоўшы заду, выліць ёй на хрыбет усю ваду. Народ тут лічыць, што гэта адзін з найлепшых сродкаў ад блягіх вынікаў, якія звычайна бываюць праз іхкадаванне папярэдняга гаспадара*» [8, с. 344; 5, с. 52–53; 3, с. 375].

Абрад куплі-продажу свойскай жывёлы, які адносіцца да ліку аказяльных, ажыццяўлялі пры неабходнасці павелічэння колькасці і паляпшэння якасці надворнага статка. Мэтай абраду быў камерцыйны поспех, а таксама памнажэнне прыбытку жывёльнага статка, засцеражэнне гаспадаркі ад магчымых страт. Ён меў разгорнуты акцыянальны, метэаралагічны, атрыбутыўны, локутыўны, вярбальны коды і ўстойлівы і разгалінаваны комплекс прыкмет, павер'яў, назіранняў, абрадава-магічных і рытуальных дзеянняў. Храналагічна абрад падзяляўся на некалькі самастойных частак і падрыхтоўчую, асноўную і завяршальную. Падрыхтоўчая ўключала папярэднюю дамову паміж прадаўцом і пакупніком; прагноз і прыкметы аб поспеху здзелкі ў дзень яе здзяйснення. Асноўная частка складалася з ажыццяўлення акта перадачы жывёлы пакупніку, засцерагальных дзеянняў над жывёлай для абясшкоджвання ад суроку і перасцярогі ад магчымых страт у гаспадарцы пры вывадзе з хлява, «магарыч» як неад'емная падзяка пакупніка прадаўцу і завяршэнне (замацаванне) здзелкі. Этап утрымання жывёлы новым гаспадаром пачынаўся з «прывучэння» жывёлы да новага месца і забеспячэння ў «навакупкі» патрэбных яму якасцей (неўраклінасці, непераборлівасці ў ежы, здароўя і плоднасці). Своеасаблівыя ўмовы вытрымліваліся пры набыцці жывёлы «на завод», «на племя». У гэтым выпадку абрад куплі замяняўся на абрад абмену з пэўнай карысцю як для прадаўца, так і для пакупніка.

Абрад куплі-продажу свойскай жывёлы, які ажыццяўлялі пры неабходнасці павелічэння колькасці і паляпшэння якасці надворнага статка, адносіцца да ліку аказяльных. Мэтай абраду быў камерцыйны поспех, а таксама памнажэнне прыбытку жывёльнага статка, засцеражэнне гаспадаркі ад магчымых страт. Ён мае разгорнуты акцыянальны, метэаралагічны, атрыбутыўны, лакатыўны, вярбальны коды і ўстойлівы і разгалінаваны комплекс прыкмет, павер'яў, назіранняў, абрадавых дзеянняў. Храналагічна абрад падзяляўся на некалькі самастойных частак: падрыхтоўчую, асноўную і завяршальную. Падрыхтоўчая ўключала папярэднюю дамову паміж прадаўцом і пакупніком; прагноз і прыкметы аб поспеху здзелкі ў дзень яе здзяйснення. Асноўная частка складалася з ажыццяўлення акта перадачы жывёлы пакупніку, засцерагальных дзеянняў над жывёлай для абароны ад суроку і для перасцярогі ад магчымых страт у гаспадарцы пры вывадзе з хлява, «магарыча» як неад'емнай падзякі пакупніка прадаўцу і завяршэння (замацавання) здзелкі. Этап утрымання жывёлы новым гаспадаром пачынаўся з «прывучэння» жывёлы да новага месца і забеспячэння ў «навакупкі» патрэбных яму якасцей (неўраклінасці, непераборлівасці ў ежы, здароўя, плоднасці). Своеасаблівыя ўмовы вытрымліваліся пры набыцці жывёлы «на завод»,

«на племя». У гэтым выпадку абрад куплі замяняўся на абрад абмену з пэўнай карысцю як для прадаўца, так і для пакупніка.

Спіс літаратуры:

1. Анимеле, Н. Быт белорусских крестьян / Н. Анимеле // Вестник РГО. Ч. 9. – СПб., 1853.
2. Зеленин, Д.К. Восточнославянская этнография / Д.К. Зеленин / пер. с нем. – М. : Наука, 1991. – 507 с.
3. Зямля стаіць пасярод свету : беларускія народныя прыкметы і павер'і / уклад. У. Васілевіч. – Мінск : Мастацкая літаратура, 1996. – 591 с.
4. Никифоровский, Н.Я. Очерки простонародного житья-бытья в Витебской Белоруссии / Н.Я. Никифоровский. – СПб., 1895. – 552 с.
5. Сержпудоўскі, А.К. Прымхі і забавы беларусаў-палешукоў / прадм. У.К. Каско ; маст. В.Р. Мішчанка / А.К. Сержпудоўскі. – Мінск : Універсітэцкае, 1998. – 301 с.
6. Слово поведает нам... (Отражение мифологических представлений в лексике русского и белорусского языков) : матер. к спецкурсу / сост. В.И. Коваль. – Гомель, 1995. – 197 с.
7. Шпилевский, П. Путешествие по Полесью и Белорусскому краю / П. Шпилевский // Современник. – 1854. – № 6 (Т. 48). – С. 2–3.
8. Federowski, M. Lud bialoruski na Rusi Litevskiej. T. 1. – Krakow : Wydawnictwo Komisji Antropologicznej Akademii Umiejetnosci, 1897. – 509 s.